

ЗА ЕДНА РЕЦЕНЗИЯ И НЕ САМО ЗА НЕЯ...

Васил Колевски

Става дума за рецензията на Йордан Василев, посветена на книгата „Критически делници“ от Кр. Куюмджиев (Литературна мисъл, кн. 1, 1973, с. 141—147). Отдавна в нашия печат не се е появявала такава провокираща литературната ни мисъл публикация! Без доказателства, голословно, но достатъчно ясно и определено рецензентът подлага на ревизия основни принципи и оценки от нашия литературен живот. Ако се съди по конкретните му оценки за литературно-критичната дейност на Кр. Куюмджиев, Василев не се грижи толкова за аргументиране и доказване на дадена своя теза, оценка, а изхожда от репетиловския принцип „Шумим, братле, шумим“.

Тази страст на Василев да прави „преврати“ в литературната наука го съпътствува още от първите му изяви. В една своя рецензия, посветена на книга на Т. Жечев, Василев писа през 1965 г.: „Той не може да изрече обикнатите от мнозина критици думи — творбата явно отразява действителността. Той иска изкуството да не отразява, а да служи на новия човек, да го издига до най-високите идеали на века“ („Пулс“, притурка на в. „Народна младеж“, 10 май 1965).

Припомням този цитат не за да се връщам към времето, когато сред някои критици в името на някаква свръхреволюционна естетика беше на мода да се отрича теорията на отражението. Правя това, защото в новата си рецензия Василев проявява същите разбирания по отношение познавателната, обективната страна на художественото творчество. През 1965 г. на страниците на сп. „Септември“ се проведе разговор по проблемите на литературната критика. Един от главните проблеми бе дали тя трябва да отразява обективно, конкретно-исторически закономерностите на литературния процес, същността на художествените произведения като отражение на реалната действителност, или да служи за изява на субективния свят на критика. Огромното болшинство от участниците в дискусията осъдиха ограничената, погрешна представа за критиката на някои млади тогава критици и по-специално на Кр. Куюмджиев, разкриха тясно субективистичния характер на тяхното разбиране за критиката. Сега Й. Василев ни връща отново към изходните позиции на тази дискусия. Разбира се, той има право на това, ако смята и се опита да докаже, че критиката към Куюмджиев тогава е била неправилна. Но той не прави това. Той само изрежда кои критици и писатели се обявили против позициите на Куюмджиев. И се получава така, че Л. Стоянов, П. Данчев, Ем. Манов, И. Руж и др. „не разбрали“ младия критик и с критиките си по-скоро допринесли за неговата прослава, а субективистичните, погрешни позиции на критика се представят като развитие, нов етап в нашата литературна мисъл. „Едва бе написал десетина рацензии и три статии, когато стана обект на атаки,

неадекватно разгорещени спрямо неговото тогавашно място в критическото семейство, но тъкмо затова релефно изтъкващи ярката му фигура, промените, предизвикани с появата му“ (с. 142, разр. м. — В. К.).

Самият Куюмджиев много по-трезво и обективно оценява в новата си книга както собствената си позиция в тази дискусия, така и същността на разглежданите проблеми. На с. 22 той пише: „Утре никой няма да пита дали сме били творчески личности и артисти, а ще гледа какво сме оставили, каква свята мисъл сме казали за нашата литература, какъв анализ сме направили на нашето време и история, какво книжно дело сме завещали, какви културни ценности сме съхранили от миналото за бъдещето. И за още много неща ще ни преценяват и съдят. Ако им оставим по една прашна гъдулка, на която цял живот артистично сме дрънкали, това ще бъде хубав спомен, но не е голяма работа“ (с. 22). И след като излага сегашното си разбиране по разглежданите въпроси, критически преценява за тогава: „Излезе, че съм казал нещо съвсем друго“ (с. 21).

Й. Василев започва рецензията си с началото на тази мисъл, но не за да покаже развитието на критика, неговото днешно, позитивно отношение към разглежданите преди време проблеми, а за да го върне назад, да го представи като някаква невинна жертва. Няма никакво съмнение, че в многобройните литературни дискусии след Априлския пленум на ЦК на БКП е имало немалко прояви на грубост, на залитания, на несправедливи укори. Но не това е същността на литературния процес през този период, а търсенето на истината, утвърждаването на марксистко-ленинските принципи в литературната теория и практика. И борбата срещу субективизма в критиката беше един от съществени моменти на този процес. Но Василев е на противоположно мнение. Той смята, че това са били „критически лутаници, похабили толкова усилия, време, нерви — не само на автора на „Критически делници“, но и на мнозина от неговите колеги. Критиците се впускаха в спорове, от които може би някоя печелеха, но литературното развитие страдаше“ (с. 143).

И това разбиране не е случайно. То е част от цялостния възглед на Й. Василев за литературния процес в нашата страна и по-специално за творческото развитие на Кр. Куюмджиев. Тъкмо отклоненията от марксистко-ленинската естетика и методология Василев смята за „творческа“ разработка, за път на развитие. Освен отношението му към дискусията за литературната критика през 1965 г. ще посоча и мнението му за две статии, които са достатъчно известни на нашата литературна общественост. Става дума за статията на Никола Георгиев „Преображенията на Нане Вуте (Септември, 1968, кн. 5) и статията на Кр. Куюмджиев „Малките и големи илюзии на Ивайло Петров“ (Пламък, 1970, кн. 24). И в двете статии има отделни интересни наблюдения, но и в двете се съдържат грешки от методологически характер, посочени от нашата критика. Неслучайно статията на Куюмджиев не е включена в книгата му. Но Василев изказва съжаление по тоя повод и смята, че и двете статии въпреки тези основни слабости са „между немногочислените проникновени сондиращи в света на съвременната българска проза, изпращаща пред критиката сложности и загадки“ (с. 144). И цялото свое красноречие Василев насочва към иронизиране и заклеяване на всички ония, които са дръзнали да критикуват тия статии.

Не ще се спирам на всички погрешни положения в рецензията на Василев. Предоставям и правото на редакцията на „Литературна мисъл“ да разшифрова какво се крие зад формулировки като: „И все пак не само темпераментът е подбудител за постоянните предизвикателства към общоприетото поведение,

към установените оценки, към „шамбеланите на дворцовия етикет“, към „литературните аптекари“ (с. 145).

Не може обаче да се отмине нещо, което е трудно да се разбере как е написано: „Едни от най-надарените ни критици в миналото — пише Василев — вкоренених представата за критика като един вид хотелски посетител в литературата, отхвърляха всячески внушенията, че той трябва да се труди системно. Бих посочил като пример три имена на представители на различно време и застъпници на съвършено различни идеи: Симеон Радев, Георги Бакалов, Владимир Василев. Никой от тримата не умря млад и въпреки това трудно може да се каже, че някой е оставил завършено и цялостно дело, макар всички да изградиха име“ (с. 147, разр. м. — В. К.).

Няма да се застъпвам за С. Радев и Вл. Василев не за това, че не ценя техния принос за развитието на българската литература, но тяхната жизнена съдба е по-друга и макар да не заслужават горната обидна оценка, имаме основания да искаме от тях повече. Но липсата на томове не означава липса на дело. И в този смисъл Вл. Василев има своето дело, което обаче е твърде противоречиво, а що се отнася до пролетарската и антифашистка литература, до марксистко-ленинската естетика — това дело е реакционно, вредно!

Не мога обаче да не изкажа възмущението си от написаното за Георги Бакалов! Нима може да се каже за него, че вкоренява представата за критика като „хотелски посетител в литературата“? Бакалов е един от най-талантливите представители на публицистичната (в най-добрия смисъл на тази дума) литературна критика у нас и не само у нас. Но Бакалов повече от когото и да било отстоява възгледа за една солидна, академична подготовка на критика. Самият негов жизнен и творчески път е ярък пример за това. Не друг, а А. Луначарски предлага Бакалов за член-кореспондент на Академията на науките на Съветския съюз!

Ако вземем само литературно-критичната дейност на Бакалов, с която той утвърждава творчеството на Хр. Смирненски, Гео Милев, Н. Хрелков, Хр. Радевски, А. Тодоров, Н. Ланков, Асен Разцветников, Младен Исаев, Крум Велков, Георги Караславов, Людмил Стоянов и др. — т. е. утвърждава ония пролетарски и антифашистки по дух произведения на българската литература, които са наша гордост пред света — само това дело е огромно, обезсмъртяващо навеки името на бележития критик. Бих искал тук да припомня на някои ревнителни борци срещу традициите на пролетарската и антифашистка литература и литературна критика от миналото, които често акцентуват преди всичко върху действителни и мними слабости на Бакалов, каква широта във възгледите и какво дълбоко разбиране на същността на таланта, на спецификата на художественото творчество проявява Бакалов, като разбира, вярно анализира и утвърждава творчеството на такива различни по творческата си индивидуалност писатели като горепосочените! Бакалов бе тесняк, Бакалов бе непримирим към всички, които воюваха срещу прогресивната литература, които напускаха позициите на тази литература!

Да припомним ли дълбоко научните изследвания на Бакалов за проникването на ленинските идеи в България, за Хр. Ботев, за М. Горки и др.?

А редакторската и издателската дейност на Бакалов? Не е ли това едно велико дело, което само критик като него, със сериозното научно отношение към литературата, можеше да извърши!

При това може би трябва да се припомни на Й. Василев, че цялото свое огромно литературно дело Бакалов върши не като усамотен академик в библиотеките и книгохранилищата, а в огъня на яростната класова борба. И тази

борба за него не бе „литературни разpravни“, а цел и смисъл на живота. Цялото свое литературно дело, своя живот Бакалов посвещава на тази борба за тържеството на идеите на социализма, за тържеството на пролетарската литература, за победата на комунизма! Това дава основание на нашата партия, на цялата наша общественост, на всички прогресивни творци и читатели от десетилетия насам да ценят така високо и да обичат личността и делото на Бакалов!

„Димитър Благоев, Георги Бакалов, Тодор Павлов — заяви в своето приветствено слово по случай 50-годишнината от основаването на Съюза на българските писатели др. Тодор Живков — са гиганти на културния фронт, гордост за прогресивната ни интелигенция, за нашата работническа класа, за българския народ, гордост за нашата комунистическа партия. Със своята вяност към марксизма-ленинизма, с изключително богатата си ерудиция и страстна партийност те неуморно и безстрашно воюваха с буржоазната идеология за утвърждаване на великите идеи на комунизма, разчистваха пътя за развитието на социалистическата литература, изкуство и култура.“¹

Тепърва нашият читател трябва да получи едни пълно събрани съчинения на Г. Бакалов, за да почувствува цялото величие на неговото литературно и научно дело, и което е още по-важно — да има винаги поддръка неговото вяно и остро оръжие в идеологическата борба. Но Й. Василев можеше да разгърне четиритомното издание на съчиненията на Бакалов (Български писател, 1963—1964), за да разбере както схващането на Бакалов за това, какъв трябва да е литературният критик, така и какво той на дело е постигнал.

Най-после Й. Василев може би трябваше по-внимателно да прочете просто рецензираната от него книга. В нея на 110 страница е казано: „През 20-те и 30-те години голяма критическа дейност развива и ветеранът на социалистическото движение Георги Бакалов. Той винаги подчертаваше важността на класовата, социалната съдържателност на литературата и се бореше срещу формализма, безидейността, упадъчните течения.“

Искам да приведа и още един цитат от книгата на Куюмджиев, една тревога, която изцяло споделям: „Нашето литературоведение напоследък сякаш забравя, че във всяка култура съществуват две култури, че в литературата съществува борба на две идеологии, че в културните процеси има прогресивни и реакционни тенденции. Думата „буржоазен“ напоследък просто не можеш да срещнеш в произведенията, писани върху литературната история. . . . Аз виждам тенденции на идеологическо разоръжаване в нашите литературни истории именно в това, че на думи те се придържат към класово-партийния подход, а фактически провеждат един филологически емпиризъм, който, особено в научните среди, има много по-голямо влияние и научно обаяние, отколкото можем да очакваме“ (с. 19).

Изминаха повече от три години от забележителната реч на др. Т. Живков пред столичните комсомолци, където проблемите на литературната критика, необходимостта от засилването на класовия и партийен подход бяха така остро поставени. Пред нас са и Програмата и решенията на Десетия партиен конгрес! Немалко са постигнатите успехи в изпълнението на поставените задачи. И те са основното и главното. Но немалко са и неизпълнените задължения, грешките и увлеченията. Рецензията на Й. Василев е може би едно изключение за нашия литературен живот, но тя е твърде симптоматична.

¹ Т. Живков. За литературата, изкуството, културата. Български писател, 1972 г. с. 206.